

ЭКЗИСТЭНЦЫЯЛЬНАЯ СУТНАСЦЬ РЕАЛІСТЫЧНАЙ ПРАБЛЕМАТЫКІ ЯКУБА КОЛАСА

Пафас пазнання чалавека і свету натхняў Якуба Коласа ў яго пошуках і здзяйсненнях. Спасцігнуць асноўныя законы, якія кіруюць грамадствам, патаемныя спружыны яго руху, асэнсаваць і зразумець жывую гісторыю зменлівай эпохі — менавіта такія задачы ставіў перад сабой Колас у мастацтве. Усё жыццё пісьменнік шукаў, адкрываў, ствараў.

Мастацкая спадчына беларускага пісьменніка сведчыць аб прыхільнасці мастака да прынцыпаў класічнага рэалізму. Традыцыі сацыяльна-псіхалагічнага рамана XIX ст. выразна прысутнічаюць у яго творах, але Колас — пісьменнік XX ст., і мастак не мог не ўвасобіць філасофскую, псіхалагічную і сацыяльную яго спецыфіку. Класічны сацыяльна-псіхалагічны рэалізм трансфармуецца пад пярсм мастака. Вядома, гэтыя трансфармацыі не такія радыкальныя, як заходнееўрапейскія, але істотныя для нацыянальнай прозы, калі ўлічваць фігуру і маштаб дзейнасці Якуба Коласа.

Разуменне рэалізму толькі як бытавага праўдападабенства, лічыў Колас, зніжае якасць літаратуры, таму мастак спрабаваў рэабілітаваць нерэалістычныя формы і сродкі адлюстравання рэчаіснасці. Якасць мастацкага твора, паводле думкі Коласа, вызначаецца не толькі актуальнасцю тэмы, але і ўменнем будаваць твор па з'явах прыгожага пісьменства.

Для Якуба Коласа бяспрэчна той факт, што пісьменнік — гэта найперш мастак слова, таму праблема якасці літаратурнай мовы — адна з галоўных задач прыгожага пісьменства. У прамове на Пленуме аргкамітэта ССП БССР Якуб Колас гаварыў: "Для таго каб мастацкая літаратура стала на належнай вышыні і поўнасьцю выконвала свае функцыі, яна ... павінна мець і сваю *тэхніку*, сваю адпаведную *форму*, або сваё выражэнне ў *мастацкім слове*" (выдзеленыя намі — *Т.Т.*) [1, с. 75—76]. Колас заклікаў звярнуцца да вопыту вялікіх майстроў слова — А. Пушкіна, М. Лермантава, Л. Талстога, Э. По. Вучоба ў сусветна прызнаных талентаў, на думку Якуба Коласа, павінна стаць правілам, законам для беларускіх пісьменнікаў. Паняцце "талент" для Коласа — наднацыянальнае, надкласавае.

Клопат пра нацыянальную літаратуру не пакідаў песняра да апошняга. "Пісаць — гэта значыць думаць на паперы" [1, с.580], — любіў паўтараць пісьменнік. Глыбіня філасофскага роздуму аднаго з выдатных майстроў слова над праблемамі творчасці сведчыць аб важнасці і неабходнасці пастаяннага абнаўлення арсеналу рэалістычных сродкаў у накірунку заглыблення ў нетры чалавечай псіхікі, выяўлення сувязяў душы чалавека не толькі з соцыумам, але і з прыродай як элементам універсуму.

Жанр "малой" прозы ў творчай спадчыне пісьменніка ўражвае сваёй глыбінёй, актуальнасцю ўзнятых праблем, майстэрствам увасаблення аўтарскай задумы, мастацкай дасканаласцю. Колас-апавядальнік засведчыў здзіўляючую здольнасць у невялікім творы не толькі паставіць маштабныя

праблемы сацыяльнага плану, але і паказаць, як унутраны свет чалавека ўвасоблены праз карціны свету знешняга.

Экзістэнцыяльная праблематыка ў творах Якуба Коласа даследуецца пераважна праз традыцыйны класічны псіхалагічны аналіз, калі духоўнае жыццё чалавека ўспрымаецца як рацыянальная, лагічная змена карцін (выключэннем з'яўляюцца "Казкі жыцця"). І тым не менш беларускі пісьменнік ужо пазбягае прамога аўтарскага каментарыя і праз мікрадэталі знешняга свету дэвуалізуе пачуцці і эмоцыі героя, непажаданыя для адкрытага выяўлення. Беларускія літаратуразнаўцы (М. Мушынскі, В. Жураўлёў, М. Тычына, І. Навуменка і інш.) грунтоўна разглядалі ролю і функцыю мастацкай дэталі ў творах Якуба Коласа, адзначалі яе псіхалагічную насычанасць, змястоўнасць, але варта звярнуць увагу на Коласаву бытавую падрабязнасць і яе філасофскую ёмістасць у творы.

Колас-апавядальнік умее выяўляць экзістэнцыяльную сутнасць героя праз мікрадэталі і мікраабставіны, скампанаваныя такім чынам, каб раскрыць глыбіню чалавечай душы. Дробныя побытавыя дэталі абутку, вопраткі, хатняй мэблі, танальнасць голасу становяцца важнымі сродкамі пранікнення ў атмасферу штодзённага жыцця герояў і абмалёўкі іх характараў. Каштоўна тое, што аўтар апавяданняў пазбягае дыдактыкі, адкрытага маралізатарства, спрошчанага падыходу да вырашэння канфлікту. Гэтае вырашэнне дасягнута мастацкімі шляхамі, з дапамогай разнастайных вобразна-выяўленчых сродкаў.

Адным з такіх сродкаў у багатай выяўленчай палітры пісьменніка з'яўляюцца ёмістыя дэталі, бытавыя псіхалагічныя. Многія з іх набываюць сімвалічнае значэнне, успрымаюцца ў шырокім плане, нараджаюць багатыя асацыяцыі і аналогіі. Але выкарыстоўвае іх аўтар па-майстэрску непрыкметна, неназойліва. Так, мы даведваемся, што кватэра героя апавядання "Адукацыя" Кузьмы была на ўскраіне горада, каля могілак. І гэты выбар месца жытцядзяння дужа паказальны для разумення характару персанажа, ягонага стаўлення да жыцця, да складаных праблем светабудовы. Героя М. Гарэцкага, як мы памятаем, цікавіла праблема замагільнага жыцця. Ён хацеў ведаць, ці ёсць жыццё на іншых планетах, "адкуль гэта ўсё і чаму яно ўсё". Перадавога героя новага часу з апавядання Коласа падобныя праблемы не краналі. Як перакананы матэрыяліст, Кузьма адкінуў усе складанасці, лічыў іх містыкай, папоўшчынай, цемрашальствам.

Але галоўным аб'ектам спрэчкі героя з жонкай аказаўся шынель. "Шынель, праўда, стары, выцerty і забруджаны. У гэтым шынялі ён ваяваў тры гады, прайшоў Польшчу з канца ў канец..." [2, с. 218]. У вобразнай сістэме твора гэтая дэталі выступае як рэчавая прыкмета часоў грамадзянскай вайны. І Кузьма псіхалагічна застаўся ў тым часе, ён гатовы перанесці нормы той, як яму здаецца, прыгожай, гераічнай эпохі ў новае жыццё, мірнае, працоўнае. Але "адсталая" хутаранка жонка і розумам, і інтуіцыяй не прымае гэтых ваяўніча-агрэсіўных ідэалаў. Тагачасная эмблематыка здаецца ёй чужой, варожай жыццю, унутрана непрымальнай. Нездарма ж яна так негатыўна характарызуе Кузьму ў шынялі, абзывае яго "пудзілам". "Не чалавек, а чучала!". Шынель непрымальны для Насці не

толькі таму, што асацыіруецца з вайной, з акапамі, а яшчэ і з брудам: "А я не хачу, каб у нашай хаце бруд быў" [2, с. 219]. Брудны ж шынель мужа апраўдваў правамернасць бруды ў хаце. Насця ж, выхаваная на ўлонні прыроды, якраз і ўвасабляе нармальны, здаровы погляд на жыццё, Кузьма сам ставіць сябе ў проігрышнае становішча, падрывае веру ў перспектыўнасць сваіх спраў: гаворыць адно (змагаецца за светлае, новае жыццё), а робіць супрацьлеглае (апраўдвае бруд і неахайнасць у родным доме).

Асабліваю выразнасць тэме дому, зямлі, бацькаўшчыны ў "малой" жанравай форме ("Туды, на Нёман!", "Хатка над балотцам", "У двары пана Тарбецкага") надае бытавая дэталі. Дакладнае апісанне знешняга выгляду хаткі ("Хатка над балотцам") наводзіць чытача на думку аб яе гаспадарох. Хатка з падковай на дзвярах, хлевушок, "што прытуліўся да яе", прыбудовачка з "нямоцных дошак, праз якія дзьме вецер, засякае дождж і свеціцца неба" [3, с. 260] выклікаюць смутак і жаль. Ніхто з жыхароў гэтай хаткі не меў тут удачы, зазначае Колас, бо гаспадарамі яны не былі. Хатка для іх — проста будынкі, а не дом. Закінутае жыллё — гэта папрок чалавеку, які заняўся сядзібу і ператварыў яе ў ілюзію прытулку.

Праблема зямлі, дому, бацькаўшчыны, волі магістральная не толькі для паэмы "Новая зямля". Зямля, дом, у разуменні Коласа, гэта не толькі матэрыяльны дастатак, яны арганізуюць яшчэ і духоўны свет чалавека, раскрываюць яго надзейнасць, сумленнасць, здольнасць умела і дбайна працаваць. Бытавыя дэталі апавядання "Хатка над балотцам" ("кволенкі зруб калодзежа журботна сціснута", "гаротна пазірае комін над дзіраваю страхою хаткі", а драцяная агароджа ляжыць..., зачэпіўшыся за бярозавыя колікі, таксама павырываюцца з зямлі" [3, с. 287]) сведчаць аб трывожнай думцы Коласа наконт адчужанасці гаспадара ад зямлі. Прыбітая падкова на дзвярах ганачка стаіць эмблемай нерэалізаваных утульнасці і дабрабыту. Хатка над балотцам — гэта рэальная выява катастрофы, што вісіць над домам, і можа навіснуць над краінай, калі тая пазбавіць чалавека індывідуальнасці і адказнасці за свой дом і зямлю.

Хата, дом у апавяданні сталі ўвасабленнем ідэі пошуку роднага кута. У разуменні Коласа, знітанасць зямлі і дому становіцца найважнейшай умовай свабоды і дабрабыту: героі "Хаткі над балотцам" пазбаўлены гэтага адчування (хата ёсць, але няма дому!). Былая гаспадыня Алена, прадаўшы хату, асуджана на бадзянне. Чыгуначнік, купіўшы хатку, не можа завалодаць зямлёй, авантурны захопніцкі план бежанцаў-палякаў Зыгмуса і Даміцэлі выжыць з хаты і зямлі гаспадыню таксама пацярпей крах. Так адасобленасць дому і зямлі ў апавяданні Коласа становіцца прычынай разбуранага сялянскага гнязда, тэма не новая ў беларускай літаратуры, але надзвычай актуальная для вырашэння праблемы зямлі, дому, бацькаўшчыны. Паўнапраўным гаспадаром у сваім доме, паводле думкі Коласа, можна стаць, будучы гаспадаром зямлі і бацькаўшчыны.

Такім чынам, праз бытавую дэталі беларускі мастак выяўляе суровую праўду жыцця, унутраны свет герояў і тым самым увасабляе значную

мастацкую ідэю аб самакаштоўнасці чалавека як суб'екта анталагічнага аспекту жыцця. Коласава рэчавая дэталі аб'ектывізуе матэрыю свядомасці. Пісьменнік не прыглушае ў творах сацыяльны пачатак, ён фарміруе характар, прысутнічаюць і гістарычныя прыкметы часу, але не ў гэтым галоўнае. Куды больш істотна гучыць перасцярога Коласа аб магчымых перспектывах самаліквідацыі чалавека, пазбаўленага гарманічнага адзінства ўсіх яго параметраў.

ЛІТАРАТУРА:

1. Колас, Я. Зб. тв.: у 12 т. / Я. Колас. — Мінск: Беларусь, 1964. Т. XI. — 652 с.
2. Колас, Я. Зб. тв.: у 14. / Я. Колас. — Мінск, Маст. літ., 1973. Т.5. — 631 с.
3. Колас, Я. Зб. тв.: у 12 т. / Я. Колас. — Мінск, Дзяржвыд. БССР, 1962. Т. 5. — 720 с.

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ